

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОРСЬКОГО „Я” У ПРОЗІ Л. КОНОНОВИЧА

У статті вивчається проблема образу творця, а також специфіка репрезентації авторської позиції у художньому тексті.

Ключові слова: герой твору, персонаж, автор, літературний характер, наратор.

Серед різноманіття засобів, якими митець увиразнює свій творчий задум, вирізняється специфіка комплектації образної системи. Як наслідок перед нами постає оригінальний вияв авторської ідеї, теоретична модель індивідуального чуття макрокосму. У сучасному літературознавстві існує чимало спроб проаналізувати відображення індивідуального стилю письменника як організатора літературного контексту. Концепція ліричного героя – репрезентанта авторського світу втілюється у різноманітних студіях. Для прикладу, дослідники апелюють до співвіднесеності процесу формування художніх типажів з домінуючою метою творчості. Так, О. Поліщук висловлює думку про те, що „майже вся сучасна українська проза відбиває характерну для постмодерного світогляду кризу особистісного начала, руйнує традиційний образ персонажа як автономної індивідуальності. В сучасному літературознавстві переглядається поняття „герой твору”, оскільки воно стає тотожне більш нейтральному терміну „персонаж” – адже образ героя як психологічно та соціально детермінованого характеру піддається деструкції” [17; 70]. Так само робить акцент на питомих прикметах постмодерного героя І. Ільїн. Екстраординарні грані мистецького образу простежуються у працях Л. Тодорова, Л. Долгополова, Ю. Гаврилової та М. Гіршмана [20; 6; 3]. Проблематиці комплексного вивчення художніх типажів присвячена розвідка А. Гуторова. Зокрема дослідник зазначає: „Літературний персонаж – одна з найскладніших для аналізу категорій. Іманентне (спрямоване

на внутрішнє наповнення художнього твору) і контекстуальне його вивчення (розгляд зовнішніх взаємозв'язків) практично невичерпні” [5; 72]. Крім того науковцями робляться спроби розмежування понять „літературний характер”, „персонаж”, „герой”.

Для доробку Л. Кононовича властиве витворення неповторних образів, що заслуговують на окреме дослідження. Людина на тлі епохи представляється у складній системі соціокультурних, історичних та політичних перипетій. Перш за все варто проаналізувати атрибутику героїв, а саме їхнє позиціонування відносно автора. Часто літературознавці зосереджуються на дослідженні особистості творця на фоні повістярського контексту. Серед авторів – В. Виноградов, В. Одинцов, А. Соколов, К. Атарова, Г. Лесскіс, Н. Бонецька, Л. Мешкова, К. Петросов та ін. Ще Д. Затонський, досліджуючи світову літературу першої половини ХХ століття, зазначав: „Щоб художній витвір з автором на авансцені набув ознак новаторства, цей автор у наш час мусить бути не просто моралістом чи коментатором подій, а й носієм абсолютно нових функцій”. [7; 41]. Прозі Л. Кононовича притаманне або майже інтимне „я” у зображенні персонажів, або деяке штучне відмежування від власноруч створених характерів. При цьому впливає яскрава деталь: детективні романи (часто понадреалістичні, ізольовані від авторського світу антитетичним фактажем та непритаманною образіві творця виразною бандитсько-хамською харизматичністю) представляють героїв розповідного типу (за В. Назарцем), що одночасно є суб'єктами та об'єктами художнього викладу. Звернувшись до екзистенційної прози, відзначаємо схильність послуговуватися образом творця, в якого своєрідно трансформується „внутрішня, „душевна біографія” письменника, відбивається його – не побутове, не житейське обличчя” [15; 6]. Тобто за процесом компонування інтимного світу автор певною мірою дистанціюється від свого літературного творива, хоча насправді знаходиться понад будь-якою прив'язаністю до конкретики, зашифровуючи глибинну сутність свого псевдорозриву з реальністю. Закономірною тут видається думка А. Ткаченка про те, що позиція присутності автора у сучасній прозі коливається „від

самоприниження й самоусунення, продиктованого усвідомленням себе лиш органом Слова, духу, ідеї, або ж наслідування життя, природи – до *самовивищення* в ролі всевідаючого *деміурга*, котрий іноді може навіть ділитися надміром синтезуючої енергії, відкриваючи завісу над таїною творення” [19; 185]. Відзначимо, що у цитованому міркуванні йдеться не про моралістичну манеру як аспект виховного письменства і текстуальну ігнорацію особи творця. Сучасна література витворила довкола себе власну міфоструктуру з колоритним ореолом та окремішніми сферами побутування. Окрім того, новий постмодерний герой – це вже не бунтар-втікач з романтичними ідеалами, не борець з соціальною градацією суспільства. Часто він навіть не виправдовує дефініції „герой” у канонічному сенсі, бо знаходиться у стані відчуження від класичної буттєвої проблематики ще більшою мірою, аніж модерністський маргінал. Сповідуючи екзистенційну манеру пізнання, новітній персонаж не шукає відповідей на гогенівське „звідки ми прийшли? хто ми? куди йдемо?” Він сприймає світ як болісну даність й не намагається розв’язати теорему власного перебування у межах нинішнього часовідліку. Щоправда літературно-портретним образам Л. Кононовича, попри всеохопність постмодерних параметрів, все ж властива подвижницька мотивація. Зауважимо, що подібна особливість героїв зумовлена не так активацією їх буттєвого потенціалу, як реалізацією української національної проблематики. Тож постать деміурга мистецького продукту наділяється комплексом „двійництва”. Або інакше: стосовно одних параметрів тексту автор ніби понад фабульними лініями, однак щодо інших – часто виказує себе у ліричних відступах та нарочитій автобіографічності.

Саме тому, аналізуючи феномен присутності творця у художньому світі, маємо підстави констатувати вираз типової для сучасного літпроцесу „маски автора”, що „за умови постійної загрози комунікативного провалу, спричиненої фрагментарністю дискурсу й підкресленою хаотичністю композиції постмодерного роману, виявилась фактично основним способом підтримки комунікативного процесу і стала смисловим центром постмодерного дискурсу” [8; 169].

У серії кримінальних романів Л. Кононовича „Я, зомбі”, „Кінець світу призначено на завтра”, „Мертва грамота”, „Довга ніч над Сунжею”, „Детектив для особливих доручень”, „Кайдани для олігарха”, „Феміністка” репрезентується герой як звершення фантазійних ключів авторської психіки, що виступає наче фікція, спроба подолання екзистенційної депресії шляхом витворення непереможного звитяжця [18]. При цьому прикметою нібито означеного „ego” є його демонстративна метафоричність. На нашу думку, письменник бавиться з потенціями літпроцесу, опановуючи жанр кримінального роману. Автор зосереджує увагу на гіперболізованому образі „крутого українського хлопця” як пародії на всесвітній маніакальний синдром „бондіани” у форматі культу сили, що коригує усі сфери буття суспільства. Оскар, незмінний персонаж детективних бойовиків, котрий працює детективом у приватній фірмі „Тартар”, деградує протягом сюжетного циклу детективних романів. Персонаж проходить певні фази буттєвих змін – від сили духу й міці характеру до жорстокості; усвідомлення буттєвої приналежності до бездумної виконавської роботи, від брутальності; від інтелектуальної вищості до псевдотупості. Крім того, на початку епопеї „про мужнього і сильного” у героя спостерігається констатоване ним самим благоговіння перед жінками: „Я й зараз почуваю перед ними якийсь трепет і захоплення, навіть довгі роки мого безладного скаліченого життя, котрі перекреслили багато юнацьких ілюзій і зробили з мене цілком аморальну, надзвичайно хитру й підступну істоту, – навіть вони не здужали вбити оце дурнувате юнацьке захоплення жіночою вродою”[11; 13]. У пізнішому романі „Феміністка” перед нами постає людина, що безжально веде бій з новітніми амазонками, попри своє замилювання дівочою красою. Втім, не зважаючи на концентрацію суперменівської постаті свого героя, Л. Кононович намагається додати до коміксованого відтворення дійсності децицю людськості. Так, Оскар дружить з Барабашем, а також має вірного товариша – пса Більбонського, якого дуже цінує, бо той неодноразово рятує йому життя, інтуїтивно відчуваючи небезпеку для хазяїна. Проживаючи у вимірі художнього твору, герої впроваджують міф жорстокості серед уламків епохи. Одначе несподівано для

себе персонажі керуються алогічними щодо їх побутової мотивації порухами: Барабаш дає гроші змарнілій повії-алкоголичці, яку пам'ятає юною красунею („Феміністка”). Оскар же презентує секретарці свого шефа „цуцичка медового” – пряника, якого у старосвітські часи парубки дарували дівчатам як вияв прихильності („Кайдани для олігарха”). Під гротескно-напускною клоунадою персонажів роману, доповненою побутуванням нецензурщини, читається прагматичний патріотизм, зведений до абсолюту у світі кримінальних розборок й за панування пострадянської структури „бабки, бухло, баби”. Автор кепкує над понятійними законами сьогочасся („Кайдани для олігарха”, „Мертва грамота”, „Детектив для особливих доручень”), іронізує у романі „Феміністка” над модними гендерними студіями. Зокрема, тут з'являється образ потвори-феміністки, яка через власні сексуальні комплекси збиває зі шляху інших жінок, залучає їх до таємного товариства „чорних вовчиць”, що снує плани винищення чоловічого населення [14].

Однак попри абсолютизовану камуфляжність кримінальних романів, все ж проступає деяка безпорадність автора, бо система детективних реалій зазнає катастрофи порівняно зі світом справжнім. Проекція неіснуючої дійсності із харизматичними героями на власне українську буттєву парадигму відбувається свідомо, адже Л. Кононович констатує: „В нашій літературі почав розвиватися специфічний тип детективного роману... Героями тут виступають не сильні, яскраві особистості, а вбогі пересічні громадяни, котрі бояться порушити закон. Сюжети цих писань зазвичай висмоктані з пальця, та й загалом у них усе якесь ординарне – і почуття, і характери (підкреслення наше – О.В.), й мова... Найбільше ж у них мене вражає віртуальність: автори пишуть не про те, що вони бачили у житті, а створюють цілковито умоглядні, вигадані ситуації, що за своїм ідіотизмом дорівнюють хіба що комп'ютерним іграм. Скоріш за все, вони просто виражають психологію середньостатистичного громадянина, котрий згоден буквально на все, аби лиш не було війни”[16]. Тож на противагу тенденції до біологізації людини, штучного применшення функції особи лідера у становленні суспільності, автор формує ексцентричного героя, водночас підсилюючи його

ознаками реальності. Розгортання наративних фрагментів у мікросвіті художнього твору відбувається через присвоєння центральному образу семантики повістярського „я”. Таким чином виникає специфічне зміщення сюжетних пластів у організації кінцевого літературного продукту. Характерною ж особливістю екзистенційних творів Л. Кононовича є відображення героїв не у якості сублимації зденационалізованого до потворного симулякру українського простору чи фрагментів штучної конструкції, а як даності, сформованої антитезою духу-матерії, й саме за таких умов витворюється логічна організованість художнього світу.

У ході вивчення творчості Л. Кононовича проглядається визначальна відмінність героїв екзистенційної та детективної прози: відсутність формантів карнавальної семантики. Оскар і Юр – дійові особи різних світів. Тоді як перший наділений нахабною харизмою разом з повістярським „я”, другий є серйозним репрезентантом образу творця. В результаті персонаж кримінального бойовика, попри специфічно-авторську інтимізацію оповідних моментів, залишається почасти формальним. До того ж, герой роману „Тема для медитації” не витримує навіть хвилевої присутності акторства у особній дійсності, а в часопросторі „детектива для особливих доручень” гра є домінантою. Доцільно навести думку В. Виноградова: „Наратор – породження письменника, і образ оповідача (котрий видає себе за „автора”) – це форма літературного „лицедійства” митця”[2; 191]. Тож можемо діагностувати реалізацію повістярського „я” (у образі детектива Оскара) як сурогату приватної дійсності.

Оскар – єдиний образ прозового доробку Л. Кононовича, виражений засобом повістярського „я”. Щодо цього логічними видаються міркування А. Гуторова: „Виклад від першої особи володіє максимальними можливостями для виразу персони автора, хоча складність полягає в тім, що за цим „я” нерідко приховується наратор, соціально чужий чи психологічно неподібний до справжньої особи, появу якого зумовила особлива атмосфера оповіді...” [5; 75]. Справді, нами вже констатувався понятійний дисбаланс між героєм детективних

романів та реальним образом автора. Витворення типажу фізично сильного Оскара не лише сублімує мрію про громадянина-патріота своєї держави, але й представляє іронічно-анекдотичну картину світу – відповідно до розважальної функції літератури. Персонаж кримінальних бойовиків втілює гіпертрофоване самолюбівання (після проведення поєдинків з ворогами із задоволенням зауважує кількість їх тілесних ушкоджень), пристрасть до смертоносної зброї (невід’ємний текстовий фрагмент – панегірик гранатам, автоматам, кулеметам), патетичність виразу (особливо вражає емоційно-відчужена від реальної постаті оратора промова про „палюче почуття, котре підносить людину над оцим недосконалим світом” та „екстаз, який охоплює душу людську з такою силою, що їй здається, наче вся земля зацвітає білосніжним”[14; 112], а також сентенція, що підходить Оскарові значно більше: „Жінка – друг людини” [10; 19]). Прикметною особливістю героя є його суперіронічне ставлення до часопростору, оточення, детективної діяльності. Проте окреслені чинники емотивного характеру не заважають йому заявляти програмну засаду національного світовідчуття: „Скарб має належати Україні!”[11; 223]. У цьому контексті смислові акценти вислову виходять за межі сюжетного кола (йдеться про епізод, коли Оскар відшукав місцезнаходження коштовностей, схованих століття тому свідомими людьми для майбутньої незалежної держави). Тобто, герой певною чином розширює параметри матеріального поняття до рівня національної ідеї. Спрощуючи усі сфери сучасного буття, персонаж все ж залишається свідомим громадянином своєї країни.

Варто зазначити, що протягом нарративних перипетій у серії кримінальних бойовиків Оскар потроху втрачає первісні філософсько-понятійні акценти – автор значною мірою зосереджується на укріпленні харизми „українського бандюка”. До того ж, специфіка постмодерну зумовила абсолютизацію декотрих пунктирних рис характеру, гіперболізуючи постать до напівформальної еkleктики. Саме тому у романі „Кайдани для олігарха” зустрічаємо видозмінений портрет Оскара, і така еволюція дозволяє сучасним критикам з цього приводу зазначити: „Справжній національний герой має вийти зі

справжнього народу. А справжність його не така, як вважав колишній Оскар. Тому він адаптується до реальності, максимальної правдивості, змінює імідж. І хоч, за сюжетом, ця зміна потрібна, аби виконати завдання детективної фірми, все ж Оскар аж занадто вживається у нову роль „бовдура”. Він тепер не зраджений життям і державою вояк, не ревний патріот і україномовець. Він набрався підлості, хамства, нахабства, без яких, відомо, героєм не станеш”[9]. Однак не все так однозначно: не слід забувати про специфіку новітнього літпроцесу, адже зі зміною історичного часу авторове захоплення культом сили як ідеального засобу боротьби зі злом переростає у спроби осмислення філософських категорій – подібно до того, як молодечий максималізм поступається категоріям досвіду. Саме тому у пізніших детективних романах Л. Кононовича відзначаємо певну ідеологічну стерилізацію, підміну експресивного стану засобами, що пильнують жанрову чистоту. Також помітними стають власне постмодерні характеристики, у концентрації яких превалує різнорівнева гра. Втім, окреслені трансформації виявляються лише підготовчою фазою до створення прози нового гатунку, із виразною екзистенційно-національною проблематикою.

У творчості Л. Кононовича представлені різні маски українських героїв. Сучасні й близькі до реалій пересічного читача, вони разом з тим відкривають художній світ, де постать автора то видніється як фігура ідола-деміурга, то ретельно камуфлює свою присутність. Однак попри все герої втілюють яскраву національну харизму, що сублімує енергію літературного творця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бонецкая Н.К.* Образ автора как эстетическая категория// Контекст-1985: Литературно-теоретические исследования. – М: Наука, 1986. – С. 241-269. 2. *Виноградов В.* О теории художественной речи – М.: Высшая школа, 1971. – 240 с. 3. *Гаврилова Ю.Ю., Гиришман М.М.* Миф – автор – художественная целостность: аспекты взаимосвязи// Филологические науки. – 1993. – № 3. – С. 41 – 48. 4. *Галич О.А.* Коли герой – особа реальна// Радянське літературознавство. – 1988. – № 11. – С. 12-17. 5. *Гуторов А.М.*

Литературный персонаж и проблемы его анализа// Принципы анализа литературного произведения/ Под ред. П.А.Николаева и А.Я. Эсалнек. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С. 72-82. **6.** Долгополов Л. Личность писателя, герой литературы и литературный процесс// Вопросы литературы. – 1974. – № 2. – С. 104-140. **7.** Затонський Д. Герой и автор. Судьба реализма в современной зарубежной литературе. – М.: Издательство „Знание” Всесоюзного общества по распространению политических и научных знаний, 1962. – 48 с. **8.** Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: Эволюция научного мифа. – М: Интрада, 1998. – 256 с. **9.** Квасній О. Детектив Оскар змінив імідж//www.review.kiev.ua. **10.** Кононович Л. Кайдани для олігарха: Кримінальний роман. – Львів: Кальварія, 2001. – 208 с. **11.** Кононович Л. Мертва грамота: Романи. – Львів: Кальварія, 2001. – 252с. **12.** Кононович Л. Повернення. – Львів: Кальварія, 2003. – 128 с. **13.** Кононович Л. Тема для медитації: Роман. – Львів: Кальварія, 2005. – 272 с. **14.** Кононович Л. Феміністка: Роман. – Львів: Кальварія, 2002. – 160 с. **15.** Мешкова Л.А Авторская позиция в современной прозе (Теоретический аспект)// Филологические науки. – 1988. – № 3. – С. 3-8. **16.** „Найгірше те, що почала стиратися різниця між масовою й елітарною літературою”: Леонід Кононович про віртуальне життя, агресивність та тонкощі перекладу//www.review.kiev.ua. **17.** Поліщук О. Позиція персонажа в українській постмодерній прозі// Слово і час. – 2003. – № 2. – С. 70-74. **18.** Потканський Я. Психологічний аналіз у літературознавчих дослідженнях// Література. Теорія. Методологія: Пер. з польськ. С. Яковенка/ Упор. і наук. ред. Д. Уліцької. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 292-311. **19.** Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства. – 2-е вид, випр. і доповн. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2003. – 448 с. **20.** Тодоров Л. О лирическом персонаже// Литература в школе. – 2000. – № 5. – С. 54-61.

Елена Веретельник

В статье анализируется образ создателя произведения, а также специфика репрезентации авторской позиции в художественном тексте.

Ключевые слова: наратор, герой, персонаж, автор, литературный характер.

Olena Veretilnyk

In article the person of creator is analyzed. Besides specific demonstration of author's position is studied.

Key words: narrator, character, personage, author, individuality.